

Received / Makale Geliş Tarihi 29.11.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 31.01.2024
Volume / Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 11(103), 149-164

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10616586

Ravza Asa

<https://orcid.org/0009-0002-0991-0281>
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/05rsv8p09>

Dr. Öğr. Üyesi Belma Engin Güder

<https://orcid.org/0000-0002-3734-1218>
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çanakkale / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/05rsv8p09>

21. Yüzyılda Zirve Diplomasisi Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri¹

Türkiye-Africa Relations in the Context of Summit Diplomacy in the 21st Century

ÖZET

21. yüzyılda Afrika kıtası küresel veya bölgesel aktörlerin bir kez daha rekabet alanı haline gelmiştir. Aynı zamanda birçok aktör tarafından kıtaya ilişkilerin geliştirilmesi için iş birliği ve ortaklık arayışı son yıllarda dikkatleri Afrika'ya yöneltmiştir. Bu kapsamda zirve diplomasisi, aktörlerin Afrika ile ilişkilerini geliştirmek adına başvurdukları önemli bir araca dönüşmüştür. Düzenlenen Afrika zirveleri sonrası ekonomik, siyasi, diplomatik, askeri ve sosyo-kültürel alanda pek çok adım atılarak zirve tarafları arasındaki ilişkilerin ivme kazanması hedeflenmiştir. Zirvelerin ardından ortaya koyulan eylem planları ise ilişkilerin gidişatına yönelik bir yol haritası ve izleme mekanizması sağlamıştır. Afrika ile ilişkilere kurumsal bir zemin kazandıran zirveler, Çin, Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Hindistan gibi aktörlerin yanı sıra Türkiye gibi bölgesel ve orta düzey güçler tarafından da uygulamaya geçirilmiştir. 1998 yılında Türkiye'nin Afrika Açılım Eylem Planı'nı ilan etmesi ve ardından uygun koşulların oluşmasıyla 21. yüzyılda Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri önemli bir mesafe kat etmiştir. Türkiye, Afrika kıtası ile ikili, bölgesel, kıtasal ve uluslararası düzeyde ilişkilerini geliştirme arzusu ve kararlılığıyla hareket etmektedir. Bu bağlamda günümüze dek üç Türkiye-Afrika iş birliği ve ortaklık zirvesinin organize edildiği görülmektedir. Ticaretten sağlığa, eğitimden altyapıya, kültürden teknolojiye ve enerjiden savunmaya kadar çok farklı alanlarda ilişkilerin gelişmesinde zirve diplomasisi önemli bir rol oynamıştır. Kazan-kazan stratejisi ve stratejik ortaklık gibi kavramlarla yumuşak güç unsurlarını kıtadaki politikalarına uyarlayan Türkiye, üst düzey yetkililerden sivil toplum kuruluşlarına pek çok aktörle iş birliği halinde kıtadaki faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çalışma, 21. yüzyılda Türkiye-Afrika ilişkilerini zirveler kapsamında ele almayı ve kıtaya yönelik zirve diplomasisi faaliyetleri gerçekleştiren diğer aktörlerle birlikte küresel rekabet ortamına dahil olan Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinin gelişmesinde zirvelerin rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afrika, Zirve Diplomasisi, Küresel Rekabet, Stratejik Ortaklık.

ABSTRACT

In the 21st century, the African continent has once again become a field of competition for global or regional actors. At the same time, the search for cooperation and partnership by many actors to improve relations with the continent has directed attention to Africa in recent years. In this context, summit diplomacy has become an important tool used by actors to improve their relations with Africa. After the African summits, it was aimed to accelerate the relations between the summit parties by taking many steps in the economic, political, diplomatic, military, and socio-cultural fields. The action plans put forward after the summits provided a road map and monitoring mechanism for the course of relations. The summits, which provide an institutional basis for relations with Africa, have been implemented by actors such as China, the European Union, the United States, Russia and India, as well as regional and mid-level powers such as Türkiye. Türkiye's relations with Africa have come a long way in the 21st century, with Türkiye announcing the Opening to Africa Action Plan in 1998 and the subsequent creation of suitable conditions. Türkiye acts with the desire and determination to develop its relations with the African continent at bilateral, regional, continental and international levels. In this context, it can be seen that three Türkiye-Africa cooperation and partnership summits have been organized to date. Summit diplomacy has played an important role in the development of relations in many different fields, from trade to health, from education to infrastructure, from culture to technology and from energy to defense. Türkiye, which adapts soft power elements to its policies on the continent with concepts such as win-win strategy and strategic partnership, continues its activities on the continent in cooperation with many actors from high-level officials to non-governmental organizations. This study aims to discuss Türkiye-Africa relations within the context of summits in the 21st century and to reveal the role of summits in the development of Türkiye's relations with Africa, which is included in the global competitive environment with other actors carrying out summit diplomacy activities for the continent.

Keywords: Türkiye, Africa, Summit Diplomacy, Global Competition, Strategic Partnership.

¹ Bu makale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan "Zirve Diplomasisi Kapsamında Türkiye-Afrika İlişkileri" adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde pek çok diplomasi türü bulunmasına rağmen zirve diplomasisi son yıllarda uluslararası aktörler tarafından oldukça ilgi görmektedir. Zirve diplomasisi, devlet başkanlarının ve uluslararası örgütlerin en üst düzey yöneticilerinin katılımıyla gerçekleştirilen görüşmeler olarak bilinmekte; ülkeler arasında bilgi alışverişi yapılmasını ve acil durumlarda liderlerin hızlı karar almasını sağlamaktadır. Zirvelerde devlet başkanları ve üst düzey yetkililer, gelecek dönemler için siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkileri geliştirmek amacıyla bir yol haritası çizmektedir. Çalışmada öncelikle Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde diplomasi kavramına yer verilerek bir diplomasi türü olan zirve diplomasisinin ortaya çıkışı, gelişimi, önemi, amacı, etki ve kapasitesi açıklanacaktır. Taraflar arası ilişkileri ve iş birliğini geliştirmede giderek önemli bir araca dönüşen zirve diplomasisi kapsamında daha sonra kazan-kazan stratejisi ve stratejik ortaklık gibi kavramlar üzerinde durulacak ve böylelikle çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilecektir.

Sahip olduğu jeopolitik konum, zengin yer altı kaynakları, ekonomik ve stratejik önemine rağmen köle ticareti ve sömürgecilik gibi olguların da zemin hazırladığı koşullar dolayısıyla uluslararası politikada etkili bir aktöre dönüşemeyen Afrika, uluslararası ve bölgesel aktörlerin çeşitli ortaklıklar kurmak ve iş birliği olanakları geliştirmek amacıyla nihayet 21. yüzyılda öne çıkan bölgeler arasında yerini almaktadır. Bu bağlamda, çalışmada küresel rekabette Afrika ve Afrika zirvelerinin anlatıldığı başlıkta, Afrika ile ilişkiler geliştiren kıta dışı aktörlerin zirve diplomasisi kapsamındaki politikaları ve düzenlenen zirvelerin ilişkilerin gelişimini nasıl etkilediği incelenecektir. Son yıllarda Afrika ile ilişkilerini önemli ölçüde geliştiren ve Afrika'nın başlıca ticaret ortaklarından biri haline gelen Çin, 2000 yılından itibaren gerçekleştirilen 'Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC)' zirveleri doğrultusunda çalışmada kendisine yer bulacak ilk aktör olacaktır. Daha sonra sırasıyla Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya gibi küresel aktörlerin yanı sıra Hindistan gibi yükselen güçlerin kıta ile zirve diplomasisi içeren ilişkilerine çalışmada yer verilecektir. Söz konusu tüm aktörlerin zirve diplomasisi kapsamındaki faaliyetleri, bölgesel ve orta düzey bir güç olarak Türkiye'nin Afrika politikasında da yol gösterici bir nitelik taşıması açısından çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Zirve diplomasisi aracılığıyla uluslararası ya da bölgesel aktörlerin kıta ile siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkilerini geliştirmeyi hedeflediği görülmekte; kıta dışındaki güçlerin kıtaya nasıl yaklaştığını ve kıta üzerindeki çıkarlarını anlamak adına zirveler önemli bir başvuru kaynağı olmaktadır. Türkiye-Afrika ilişkilerinin zirve diplomasisi bağlamında ele alındığı çalışmada, Türkiye'nin kıta ülkeleri ile ikili, bölgesel, kıtasal ve uluslararası zeminde iş birliği ve ortaklık anlayışıyla 21. yüzyılda geliştirdiği ilişkiler irdelenmektedir. Türkiye'nin 1998 yılında uygulamaya koyduğu Afrika Açılım Eylem Planı, kıta ülkeleriyle ilişkilerde önemli bir dönüm noktasıdır. Yine de ancak ulusal, uluslararası ve karar alıcılar düzeyinde oluşan uygun konjonktürle birlikte asıl olarak 2000'li yıllarda kıtaya yönelik politikalarını uygulamaya geçirebilen Türkiye, günümüze dek Afrika'ya yönelik düzenlediği toplamda üç zirve toplantısıyla kıta ile ilişkilerini geliştirme arzusunu ve iradesini ortaya koymaktadır. Ticaretten enerjiye, eğitimden sağlığa, insani yardımlardan altyapı yatırımlarına ve güvenlikten çatışma çözümü çabalarına kadar pek çok alanın Türkiye-Afrika zirve toplantılarında öne çıkan başlıklar olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Afrika ile gerçekleştirilen iş birliği ve ortaklık zirvelerinin ilişkilerin gelişimine etki ve katkısı temel olarak ele alınacak; ilişkilerin geleceğinde zirvelerle belirlenen yol haritasının rolü irdelenecektir. Ayrıca çalışmada, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde benimsediği ilkeler göz önünde bulundurularak diğer aktörlerin politikalarıyla Türkiye'nin Afrika politikası arasındaki benzerlik ve farklılıklar anlaşılmış olacak; zirvelerin uzun vadede ve gelecekte ilişkileri nasıl şekillendirebileceğine dair ipuçları aranacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Uluslararası İlişkilerde Diplomasi ve Zirve Diplomasisi Kavramı

Uluslararası İlişkiler disiplininde diplomasi kavramı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Diplomasi, devletlerin birbirleriyle iletişim kurarak düzenli ve karmaşık ilişkiler geliştirmelerini sağlayan temel bir araç olarak tanımlanabilmektedir. Devletleri temsilen kişiler aracılığıyla yürütülen diplomasi bu yönüyle uluslararası toplumun iletişim sistemi olduğunu söylemek mümkündür (Berridge & James, 2003: 69-70). Diplomasi kavramı, ülkelerin dış ilişkilerini düzenlemeye yardımcı olmakta ve politikalarının şekillenmesini sağlamakta; devletler arasında iş birliği yapmak ve anlaşmazlıkları çözmek için kullanılmakta ve bu sayede uluslararası barışa da katkıda bulunmaktadır. Sorunların çözümü için güç kullanımının ortadan kalkması anlayışını ön plana çıkaran diplomasi, karşılıklı diyalog yolunu benimsemektedir. Çoğu durumda şiddete başvurmadan veya tartışmaya yol açmadan devletin kendi

menfaatlerini başka devlete karşı koruyabilmesinin diploması sayesinde gerçekleşebildiği görülmektedir (Versan, 1995: 89).

Küreselleşmenin bir sonucu olarak ekonomik güvensizlik, terörizm, iklim değişikliği, göç gibi olgularla şekillenen yeni güvenlik tehditleri, küresel bir diploması anlayışını beraberinde getirmektedir. 1970'lerden itibaren ekonomik diplomasının dış ilişkilerin önemli bir bileşeni haline gelmesi söz konusuken son yıllarda ayrıca siyasi diplomasının yanında kültür, medya, iletişim, eğitim, bilim ve teknolojinin diploması da yeni birer öncelik haline geldiği dikkat çekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ilişki kurma ve çatışma çözme tekniklerinin daha karmaşık bir hal alması ölçülü ve hızlı tepkiler gerektirmekte; bütün bu durumlar diplomasıyı komplike, çok yönlü, değişken ve yoğun bir forma sokmaktadır (Rana, 2011: 13-15).

Geçmişten günümüze diplomasının çok farklı şekil ya da türleri karşımıza çıkmaktadır. Ancak aralarında bazı/belirgin farklılıklar bulunsa da diplomasının asıl amacının hep aynı olduğunu söylemek mümkündür: Ulusal çıkarları göz önüne alarak barış içerisinde devletler arası ilişkileri korumak ve geliştirmek (Versan, 1995: 90). Literatürde belirli özellikler atfedilerek tanımlanan diploması türlerinin çok sayıda örneğini sıralamak mümkündür: Antik Yunan diploması, ad hoc diploması, çok taraflı diploması, küresel diploması, önleyici diploması, dolar diploması, güvenlik diploması, diaspora diploması, bölgesel diploması, arabuluculuk diploması, sürdürülebilir diploması, açık diploması, ozon diploması, petrol diploması, ticaret diploması, kamu diploması, konferans diploması, mekik diploması, önleyici diploması, kültür diploması, insani diploması... Bu kavramlar arasında ayrıca, zirve diplomasısının de diploması türleri içerisinde kendisine yer edindiği görülmektedir. Pek çok diploması türü içerisinde onu ayıran, zirve diplomasısının karar alma mekanizmalarında en üst düzey yetkililerin varlığı olmaktadır.

Zirve diplomasısının izlerine geçmişte bir dizi diplomatik gelişmede rastlamak mümkündür. Ortaçağ ve modern zamanların erken dönemlerinde kral ve hükümdarların gerçekleştirdikleri toplantılarda, 17. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanan kongrelerde, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında büyük güçlerin siyasi liderlerinin toplantılarında zirve diplomasısının örnekleri görülebilir. Ancak kökenleri çok eskilere dayansa da zirve diploması geçtiğimiz yüzyıla kadar çok sık rastlanan bir teknik ve diploması türü olmamıştır (Goldstein, 1996: 23). Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında gerçekleştirilen konferanslar ve yaşanan gelişmeler ise zirvelerin artık uluslararası sistemin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini ortaya koymuştur (Berridge, 2010: 162). 20. yüzyılda teknolojinin gelişimi de zirve diplomasısının gelişmesine katkı sağlamıştır. Teknolojinin gelişimi ile seyahat ve iletişim kolaylaşmıştır. Devlet başkanlarının telefon, faks veya video bağlantıları sayesinde iletişim kurulabilmesinin kolaylaşması, zirvelerin tercih edilirliliğini arttırmıştır. Teknolojik gelişmeler hem liderler arasındaki teması geliştirmiş hem de dış politikada liderlerin daha aktif rol almalarını sağlamıştır (Dunn, 1996: 6).

Zirve diplomasısı, devlet başkanları, hükümet başkanları veya uluslararası örgütlerin en üst düzey yetkilileri tarafından iki veya çok taraflı diplomatik görüşmelerde bulunulmasını ifade etmektedir. Zirvelerin en temel unsuru, en üst düzey yöneticilerin katılımıyla gerçekleştirilmesi olup, bu yönüyle en yüksek düzeydeki diploması türüne işaret etmesidir. Burada yönetici katılımı yalnızca devlet liderlerini değil, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve AB gibi uluslararası veya bölgesel örgütlerin üst düzey yetkililerini de kapsamaktadır. İkinci kilit unsur ise zirve toplantılarının kişisel iletişim biçimlerine göre farklılık göstermesi ve katılımcıların yüz yüze iletişim kurmasıdır. Bir telefon görüşmesinden daha fazla zaman, daha fazla enerji ve daha fazla siyasi risk barındırması gibi açılardan ise zirve diplomasısının hem daha zor hem de daha törensel bir boyuta sahip olduğu görülmektedir (Dunn, 1996: 17-19). Diplomatik ilişkileri yürütmenin giderek önemli bir parçası haline gelen zirve diplomasısı günümüzde sıkça tercih edilmekte; devletler arasında dostça ilişkiler kurmak, var olan ticari ilişkileri geliştirmek ve uluslararası sorunlar hakkında müzakereler gerçekleştirmek amacıyla kullanılan bir diploması türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2022: 191). Ayrıca zirveler, tarafların birbirini tanımasına ve iş birliği olanaklarının çeşitlendirilmesine yardımcı olarak aktörlerin dış politikalarının şekillenmesinde rol oynamaktadır. Zirve diplomasısını ele alırken zirvelerin rolünü tam olarak anlamak için ikili, çok taraflı, küresel ya da bölgesel olarak mı yürütüldüklerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Berridge, zirveleri üç başlık altında sınıflandırmaktadır: düzenli zirveler, ad hoc zirveler ve yüksek düzeyli fikir alışverişi zirveleri (Berridge, 2010: 164). Belirli aralıklarla yapılan düzenli zirveler, müzakerelerden sonuç almak için en etkili zirve türüdür. Düzenli zirvelerde tek bir toplantıya umut bağlanmadığı için daha sağlıklı kararlar alınabilmektedir. Ayrıca, düzenli zirvelerde tarafların birbirlerinin niyetlerini daha açık bir şekilde anlayabilmesi; taraflar arasında daha sağlıklı bir diyalog mekanizması geliştirilebilmesi; zirvede alınan kararlar ve kararların uygulanmasına yönelik planlarla stratejik adımlar atılabilmesi daha olanaklı

hale gelmektedir (Berridge, 2010: 167-169). Gelecek 4-5 yıl için sınırlı da olsa bir çerçeve sunduğu için zirveler, vizyon oluşturmak ve stratejik hamleler geliştirmek için bir mekanizma olarak görülmektedir (Özkan & Orakçı, 2023). Ad hoc zirveler, genellikle belirli sorunların ele alındığı ve sorunların çözümüne yönelik görüşmelerin gerçekleştirildiği zirveler olmaktadır. Yüksek düzeyli fikir alışverişi zirveleri ise genellikle ad hoc zirveler niteliğinde gerçekleşse de tarafların birbirlerinin niyetini anlamak, bilgi toplamak ve dostça ilişkiler geliştirmek gibi temel hedeflere yönelmektedir (Berridge, 2010: 171-174).

Zirve diplomasisi diplomatik ilişkileri genel olarak olumlu etkilese de birtakım eleştirilere maruz kalmaktadır. Bazı diplomatlar zirvelerin en üst düzey yetkili ile gerçekleştirilmesinin olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceğini savunmaktadır. Bu diplomatlar, siyasetin içinde olan devlet başkanının propagandadan etkilenebileceğinden ve ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket etmeme ihtimali olduğundan endişelenirler. Ayrıca, kısıtlı zamana sahip zirvelerde acele ile yanlış kararlar verme ihtimalinin yüksek olduğunu öne sürerler. Zirvelerde sırf başarı göstermek amacıyla fazla taviz verilebilmesi veya gereksiz yere kavga çıkararak müzakerelerin kesilebilmesi gibi tehlikeler de söz konusudur. En önemli sorun ise alınan kararın yanlış olduğu anlaşılrsa bile üst düzey yetkililerin verdiği sözün geri dönüşünün olmaması ve bir üst makama başvuru imkanının bulunmamasıdır (İskit, 2022: 284). Ayrıca, zirvelerin protestocuların, teröristlerin veya muhalif grupların hedefi haline gelmesinin örnekleri de zaten maliyetli olan zirvelerin ekonomik maliyetlerini yeniden tartışmaya açmaktadır (Berridge, 2010: 164). Siyasi liderlerin kendi kişisel gündemleri ve takvimleri de zirveler açısından bir risk unsurudur (Feinberg, 2013: 310). Dolayısıyla, günümüzde sıklıkla başvurulan bir uluslararası ilişkiler aracı olmasına rağmen zirve diplomasisinin riskli yönlerinin bulunduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

2.2. Zirve Diplomasisiyle İlgili Diğer Kavramlar: Kazan-Kazan Stratejisi ve Stratejik Ortaklık

Kazan-kazan yaklaşımı karşılıklı faydayı amaçlayan bir iş birliği modelidir. İki tarafın da kazançlı çıkacağı bu yaklaşımda taraflar birbirlerinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket etmektedir. Kazan-kazan yaklaşımı, kendi çıkarlarımızı koruduğumuz, aynı zamanda karşı tarafın çıkarlarını iyi değerlendirdiğimiz takdirde bizim çıkarlarımıza hizmet edecek bir yaklaşımdır. Dolayısıyla iyi müzakere, her şeyi kendi istediğin gibi almakla alakalı bir durum değil; tarafların birbirlerini dengelemesiyle ilgilidir. Yalnızca kendi amaçlarımız ve hedeflerimiz hakkında endişelenmek yerine karşı tarafın neyi umduğunu ve hedeflediğini anlamak, bu bağlamda kazan-kazan anlayışının en önemli hususlarından biridir. İsteklerine ilgili bir şekilde yaklaşıldığı takdirde karşı taraf kendini daha az tehdit altında hisseder ve bu sayede bilgi alışverişi gönüllü bir şekilde gerçekleşir. Bu durum iki tarafın da memnun olacağı duruma ulaşma ihtimalini arttırmakta ve uzun vadede sağlıklı bir ilişki kurulmasını sağlamaktadır (Oliver, 2002: 5-6). Böylelikle taraflar masadan kalktıklarında her iki tarafın da hedeflerine ulaşması söz konusudur. Bu durum aynı zamanda, ikili ilişkilerden bölgesel ve uluslararası zirvelere kadar uluslararası ilişkilerde iş birliği ve ortaklık anlayışını güçlendirici bir strateji sunmaktadır.

Bir müzakere biçimi olarak kazan-kazan yaklaşımında taraflar birbirlerinin her isteğini gerçekleştirmek amacıyla değil, kendi isteklerini güvence altına almak amacıyla hareket ederler. İki tarafın da memnun olmasını amaçlayan bu yaklaşım iletişime oldukça önem vermekte ve tarafların birbirlerine karşı açık ve dürüst olması gerektiğini savunmaktadır. Sağlıklı iletişimin güven duygusu üzerinde olumlu etkileri olduğunu söyleyerek taraflar arasında karşılıklı güven temelinde ilişki kurulması amaçlanmaktadır. Kazan-kazan yaklaşımı, yaşamı rekabet ortamı olarak değil, bir iş birliği ortamı olarak görmektedir. Kazan-kazan modeline göre her şeyden herkese yetecek kadar bulunmaktadır. Bir insanın başarılı olması diğerlerinin başarısızlığı anlamına gelmemektedir ve bir insanın başarılı olması için diğerlerinin başarısız olması şart değildir (Aşkun, 2003: 150).

Zirvelerde son yıllarda özellikle vurgulanan kavramlar arasında ortaklık veya stratejik ortaklık kavramına da çok sık rastlanmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininde ortaklık kavramı yeni bir olgu değildir; fakat stratejik ortaklık kavramı, Soğuk Savaş döneminin sonlarında ortaya çıkmıştır. 1990 yılında ABD ve Sovyetler Birliği (SSCB) arasında gerçekleşen ikili görüşmeler sırasında Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'nın güvenliğinin nasıl yönetileceği tartışılmaya başlanmış ve bu tartışma sonucunda stratejik ortaklık kavramı ortaya atılmıştır. Avrupa'da ABD ve müttefikleri, Doğu'da ise SSCB ve nüfuz ettiği bölgeler stratejik ortaklık içerisine girmiştir (Kay, 2000: 15). Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan gelişmelerle birlikte ise stratejik ortaklık kavramı daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Stratejik ortaklık, siyasi, ekonomik ya da askeri alanlarda tarafların karşılıklı ihtiyaçlarından doğan, tarafların birbirlerini tamamladığı özel bir ilişki biçiminde aynı zamanda yerel, bölgesel ve küresel seviyelerde iş birliğini kuvvetlendirmeyi amaçlayan bir kavramdır (Ovalı, 2019: 163). Ancak hatırlanmalıdır ki, bazı durumlarda devletler güvenlik kaygısı yaşayarak varlıklarını devam ettirmek

amacıyla ittifak içerisine girebilmektedir. İttifak mantığından farklı olan stratejik ortaklıkta ilişkiler tarihsel veya kültürel sebeplerden dolayı sağlam bir altyapıya sahiptir. İlişkilerdeki sağlam altyapı ve kurumsallık, taraflar arasında olası anlaşmazlık ve gerginliklerin sınırlı düzeyde kalmasını kolaylaştırmakta; uzun vadeli çıkarlar esas olduğu için iktidar değişimleri de ilişkileri olumsuz etkilememektedir (Sümer, 2010: 680). Benzer şekilde, stratejik iş birliği ve stratejik ortaklık kavramları da birbirleri ile karıştırılmamalıdır. Karşılıklı bağımlılığın esas alındığı stratejik ortaklıkta belirlenen hedefler uzun vadeli, köklü ve kapsamlıdır. Stratejik iş birliği ise taraflardan birinin zorlayıcı sebepler sonucunda katılmış olabileceği ve kısa vadeli hedefleri içeren ilişki türüdür. Her stratejik ortaklık, stratejik iş birliği anlamına gelmekte; fakat her stratejik iş birliği stratejik ortaklık anlamına gelmemektedir (Sümer, 2010: 678).

3. KÜRESEL REKABETTE AFRIKA VE AFRIKA ZİRVELERİ

Değişen ve gelişen uluslararası sistemde, uluslararası aktörler birbirlerine daha fazla bağımlı hale gelmekte ve birbirleriyle ilişkilerini güçlendirmeye özen göstermektedir. Uzun yıllar ilgi görmemiş ve umutsuz kıta olarak adlandırılmış Afrika kıtasının kaderi de yeni uluslararası sistemle birlikte değişmeye başlamıştır. Afrika kıtasının jeopolitik konumu, zengin yer altı kaynakları ve ticari ulaşım yolları güzergahında olması, 21. yüzyılın başında diğer ülkelerin ilgisini çekmeye başlamış ve kıtaya ilişkilerini geliştirmek istemelerine neden olmuştur. Küresel siyasette kıtanın öneminin artmasıyla birlikte Afrika'da yeniden bir rekabet ortamı oluşmuş ve Afrika ile iş birliği yapmak isteyen ülkeler zirve diplomasisi çerçevesinde zirveler düzenlemeye başlamıştır.

3.1. Zirve Diplomasisi Kapsamında Çin ve Afrika İlişkileri

2000 yılında Çin tarafından başlatılan Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) (FOCAC Official Website), Çin ile Afrika ülkelerini bir araya getirmeyi, ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. 2000 yılından itibaren üç yılda bir periyodik olarak düzenlenen toplantılarda taraflar arasında dostluğun ve iş birliğinin geliştirilmesi, karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi, fikir birliğinin ve müzakere ortamının oluşturulması hedeflenmektedir (Arslan, 2018: 131). Çin'in Afrika politikasına dair başlıca ilkeleri FOCAC forumlarında görmek mümkündür. İlkeler arasında 'iç işlerine karışmama' prensibi dikkat çekmektedir. Bu ilke, Çin'in kıtadaki proje ve yatırımları göz önünde bulundurulduğunda, Afrika'daki barış girişimlerinde Çin'in 'sorumlu güç' rolünü de tartışmaya açmaktadır (Engin-Güder & Pekcan, 2020: 183).

Pekin'de düzenlenen ilk FOCAC konferansı sonrasında yayınlanan Pekin Deklarasyonu'nda Kuzey ve Güney arasında ciddi bir fark olduğu ve bu eşitsizliğin Güney ülkelerinin gelişmesini engellediği dile getirilmiş, bu durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine vurgu yapılmıştır (Bayram, 2022: 141). Dönüşümlü bir şekilde Çin'de ve bir Afrika ülkesinde olmak üzere FOCAC konferansları, 2000 yılından günümüze dek her üç yılda bir gerçekleştirilmiş ve zirveler sonrasında eylem planları ortaya koyulmuştur. Zirvelerde Çin-Afrika ilişkilerini geliştirmek amacıyla atılacak somut adımlara yer verilmekte; iletişim, ulaşım, su temini gibi temel ihtiyaçlara yönelik altyapı yatırımlarının artırılması gibi konular üzerinde istişarelerde bulunmaktadır (Bayram, 2022: 142). FOCAC zirvelerinin en önemli özelliklerinden biri de Afrika ülkelerinin yoğun katılımı ve ilgisidir. Örneğin, 2006 yılında Pekin'de düzenlenen üçüncü FOCAC buluşması, 48 Afrika ülkesinin katılımıyla Afrika kıtasını ilgilendiren ve kıta dışında gerçekleştirilen en büyük konferans olarak kayıtlara geçmiştir. Zirve sonrasında Afrika Belgesi'ni yayımlayan Çin, 2006 yılını 'Afrika Yılı' olarak ilan etmiştir (Ermağan & Fidan, 2019: 56).

2018'deki yedinci FOCAC zirvesi, Tayvan'ı tanıyan Esvatini hariç 53 Afrika ülkesinin katılımıyla gerçekleştirilmiş ve o zamana kadarki en yüksek sayıda Afrika ülkesinin katılımına sahne olmuştur. Çin Devlet Başkanı, ortak bir kalkınma ve kazan-kazan iş birliği çağrısında bulunmuştur (FOCAC, 2018). En son düzenlenen sekizinci FOCAC konferansı ise 2021'de Senegal'de yapılmış; konferansın teması yeni dönemde ortak geleceğe sahip bir Çin-Afrika topluluğu oluşturmak için ortaklığı derinleştirme ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme anlayışına dayandırılmıştır (Sun, 2021). Afrika'daki varlığını FOCAC ve çeşitli kurumsal mekanizmaları aracılığıyla yöneten Çin, Afrika'daki nüfuzunu oldukça arttırmış; FOCAC eylem planları ile pek çok alanda iş birliği olanağı yaratmayı başarmıştır (Bayram, 2021: 47). Çin'in Afrika stratejisinin bir parçası olarak kredi ve borçlandırma politikaları ise Çin'e yönelik 'borç tuzağı' oluşturduğu eleştirilerini beraberinde getirmiştir (Bayram, 2022: 102).

3.2. Zirve Diplomasisi Kapsamında Avrupa Birliği ve Afrika İlişkileri

AB ve Afrika arasında ilk hükümet ve devlet başkanları düzeyindeki zirve 2000 yılında Kahire'de düzenlenmiştir. Zirve sonunda imzalanan Kahire Eylem Planı ile Afrika ülkelerinin dünya ekonomisine katılımı, altyapı sorunlarının çözümü, dış borçlarının azaltılması, eğitim ve sağlık sektörünün geliştirilmesi,

mülteci sorununun çözülmesi, demokrasi ve insan hakları konusunda ilerleme kaydedilmesi amaçlanmıştır. Reform çabalarının arttığı zirve sonrasında tarafların bakanları aracılığıyla düzenli toplantılar gerçekleştirilmeye devam etmiştir. 2005 yılında AB'nin benimsediği Afrika Stratejisi'ne göre üç temel ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, barış ve güvenliğin sağlanması; bölgesel entegrasyon, ekonomik büyümenin teşviki, ticaret ve karşılıklı bağımlılık; eğitim, sağlık ve gıda güvenliği gibi temel ihtiyaçlara daha fazla destek sağlanması ve Afrika'nın 'Binyıl Kalkınma Hedeflerine' ulaşmasıdır (Tepebaş, 2007). Afrika Stratejisi'nin kabul edilmesiyle birlikte AB ayrıca, kalkınma için yeni yardım araçları oluşturmuş; 2009 yılında dünyanın en büyük kalkınma yardımı sağlayıcısı olan AB yardımlarının %42'si Afrika'ya gitmiştir (European Commission, 2010). Lizbon'da 2007 yılında düzenlenen ikinci AB-Afrika Zirvesi'nde ele alınan temel konular, insan hakları, yönetim, barış, enerji, göç, ticaret, altyapı, kalkınma ve güvenlik olmuştur (Tepebaş, 2007). AB-Afrika zirvelerinde de gözlemlenebildiği üzere, kıtada AB'nin yaymaya çalıştığı insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeler ve bu ilkeler doğrultusunda geliştirdiği koşulluluk politikası, AB'ye yönelik kendi değerlerini kıtaya dayattığı ve ulusların egemenliğine zarar verdiği yönünde eleştirileri beraberinde getirmiştir (Demirtaş, 2019: 86-88).

2010 yılında Libya'nın başkenti Trablus'da düzenlenen üçüncü AB-Afrika zirvesi "Yatırım, Ekonomik Büyüme ve İstihdam Yaratma" teması ile gerçekleştirilmiştir. Zirvede, ekonomik iş birliğinin güçlenmesi gerektiği ve bölgesel entegrasyonun önemi vurgulanmıştır (European Commission, 2010). Üçüncü zirvede terör olaylarının Afrika kıtasında yarattığı güvenlik sorunu da kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Zirvede, 'Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'nin (APSA)' (African Union, 2012) işlevsel hale getirilmesine ve bu doğrultuda hem Afrika'da bulunan bölgesel kuruluşlar ile iş birliği içerisinde olunmasına hem de Afrika'da gerçekleşecek barış operasyonlarına sürdürülebilir fon desteği sağlanmasına karar verilmiştir (Demirtaş, 2019: 55). 2014 yılında Brüksel'de düzenlenen dördüncü AB-Afrika Zirvesi "İnsana, Refaha ve Zenginliğe Yatırım" teması ile gerçekleştirilmiş; barış ve güvenlik, demokrasi, iyi yönetim, insan hakları, insani gelişme, sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma ve büyüme ile kıtanın entegrasyonu, güncel ve küresel sorunlar şeklinde başlıca alanları içeren 2014-2017 AB-Afrika ilişkilerinin çerçevesini detaylandırmıştır (European Council, 2014). 2017 yılında Fildişi Sahili'nin Abidjan kentindeki beşinci AB-Afrika Birliği (AfB) Zirvesi "Gelecek İçin Gençliğe Yatırım" teması ile gerçekleştirilmiştir. Daha önce AB-Afrika olarak ele alınan zirveler, bu zirvede ilk defa AB-AfB olarak ilan edilmiştir (AFAM, 2018). Zirvede, kıtaya özel sektör yatırımlarının desteklenmesi, Afrika içi ticaretin teşvik edilmesi ve kıtadaki ekonomik entegrasyonun sağlanması yönünde adımlar atılması öngörülmüştür (Demirtaş, 2019: 64). 27 AB üyesi ve 40 Afrika ülkesinin katılımı ile 2022'de Brüksel'de gerçekleştirilen altıncı AB-AfB Zirvesi'nde de güvenlik, ticaret, ekonomik kalkınma, iklim değişikliği, sağlık ve göç gibi küresel ve güncel meseleler ele alınmıştır (TASAM, 2022). Özellikle, daha iyi yaşam koşulları arzusuyla kıtanın kendi içinde veya Afrika dışına gerçekleştirdiği düzensiz göçler meselesi; eşitsizlik, işsizlik, yoksulluk, çatışma, ayrımcılık, terörizm ve iklim koşullarının da etkisiyle son yılların AB-Afrika ilişkilerinin en önemli gündem maddeleri arasına girmiştir (Engin-Güder & Uygun, 2019: 906).

3.3. Zirve Diplomasisi Kapsamında ABD ve Afrika İlişkileri

ABD, 11 Eylül 2001 tarihinde karşılaştığı terör saldırıları sonucunda Afrika ülkeleri ile ilişkilerini yeniden güçlendirme adımları atmıştır. 'Teröre karşı savaş' ilan eden ABD, Afrika kıtasında da güvenlik odaklı politikalar ortaya koymuştur. Bu durumun en somut örneklerinden biri, 2007 yılında ABD'nin 6. Komutanlığı olan ABD Afrika Komutanlığı'nı (AFRICOM) kıtada kurması olmuştur (United States Africa Command Official Website). Ancak AFRICOM'un kuruluş amacı ABD'nin sadece Afrika'daki askeri çıkarları değildir. Terörle savaşmanın yanı sıra kıtadaki petrol rezervlerinin varlığı, ABD'nin kıtaya ilgisinin bir diğer sebebidir. Ayrıca Çin ile girişilen rekabet de ABD'nin Afrika politikasını şekillendirmektedir. Çin'in kıtada artan etkisinden dolayı ABD, kıtadaki etkisinin azalabileceğinden endişelenmekte ve kıtada daha aktif rol almaya çalışmaktadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019a: 89).

Zirveler bağlamında ABD-Afrika ilişkilerine bakıldığında, ABD-Afrika zirvelerinin diğer uluslararası aktörlere nazaran daha geç başlatıldığı dikkat çekmektedir. İlk ABD-Afrika Liderler Zirvesi 50 Afrika ülkesinin katılımı ile 2014 yılında 'Dünyaya Yatırım Yapmak' temasıyla düzenlenmiştir. Zirvede küresel sağlık, iklim değişikliği, terörle mücadele, gıda güvenliği, ticaret, yatırım, büyümenin teşvik edilmesi, genç Afrikalı liderler programının ortaya koyulması ve barışın korunması gibi pek çok konu ele alınmıştır. Zirveye başkanlık eden Barack Obama'nın konuşması, ABD'nin Afrika'yı kendi çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamak amacıyla uzun vadeli politikalarına dahil ettiği yorumlarını beraberinde getirmiştir (Tamçelik, 2017a: 583). İkinci ABD-Afrika Liderler Zirvesi 2022 yılında 49 Afrika ülkesinin katılımı ile Washington'da düzenlenmiştir. Zirvede ele alınan konular; ekonomik katılımın teşvik edilmesi, Afrika'da

insan hakları ve demokrasi bağlarının güçlendirilmesi, küresel ve bölgesel sağlığın güçlendirilmesi, gıda güvenliğinin teşvik edilmesi, iklim krizine yanıt verilmesi, gelecekteki salgınların etkisinin hafifletilmesi ve uzay iş birliği olmuştur. 300'den fazla Afrikalı ve Amerikalı şirket yöneticileri de Afrika'da altyapı, sağlık, enerji, tarım ve dijital gibi önemli sektörlerde yatırımları arttırmak için bir araya gelmiştir (U.S. Department of State, 2022). ABD kabul ettiği Afrika Stratejisi ile birlikte bölgesel ortaklarla uyum içerisinde olmayı amaçlamış ve dört hedef doğrultusunda hareket etmeye karar vermiştir. Belirlenen dört hedef; demokratik ortamın ve güvenliğin sağlanması, pandemi iyileşmesine destek olunması ve ekonomik fırsatların geliştirilmesi, açık toplumların teşvik edilmesi, iklim uyumu ve adil enerji geçişinin desteklenmesi olmuştur (The White House, 2022: 4-6).

3.4. Zirve Diplomasisi Kapsamında Rusya ve Hindistan'ın Afrika İlişkileri

Rusya, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme amacıyla hareket ederken 2002 yılında G8 ülkeleri tarafından Kanada'da düzenlenen zirvede kabul edilen Afrika Eylem Planı'na ve Afrika'nın Gelişmesi İçin Yeni Ortaklık (NEPAD) programına katılmıştır (Fidan & Aras, 2010: 51). Sovyetlerin dağılmasıyla girdiği krizin olumsuz etkilerini atlatan Rusya, Afrika'ya ihracatını yeniden arttırmaya başlamıştır (Tamçelik, 2017b: 597). Birleşmiş Milletler (BM)'de önemli oy potansiyeline sahip Afrika ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirme ve kıtada diplomatik varlığını geliştirme çabası içerisinde olan Rusya, nükleer enerji santrallerinin kurulması, sondaj faaliyetleri, taşımacılık ve ulaşım sektörü, madencilik, bankacılık ve finans sektörü gibi pek çok alanda yürütülen çalışmalarla Rusya-Afrika dış ticaret hacminin arttırmayı hedeflemiştir (Demirtaş, 2023). Rusya'nın Afrika'da tekrar ortaya çıkmasının sebepleri arasında Rusya'nın silah ticareti yapmak için pazar arayışı içerisinde olması, Afrika'nın doğal kaynaklarına erişme isteği ve Rusya'nın güç hırsları bulunmaktadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2021: 107). Afrika'yı dış politikasında öncelikleri arasına alan Rusya, kıta ülkelerini ziyaret etmeye ve çoğu ülkede büyükelçilik buldurmaya önem vermeye başlamış; Afrika ülkeleri ve Rusya tarafından karşılıklı büyükelçilikler açılmıştır (The Economist, 2019).

Rusya-Afrika ilişkileri gelişmeye devam ederken 2019'da Soçi'de 43 Afrika ülkesinin liderlerinin katılımıyla ilk Rusya-Afrika Zirvesi düzenlenmiştir. Zirvenin sloganı, 'Barış, Güvenlik ve Kalkınma İçin' olarak belirlenmiştir. Soçi Zirvesi'nde pek çok konu ele alınmakla birlikte, taraflar arasında devletlerin iç işlerine karışmama, egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı prensipleri vurgulanmıştır. Terörizm, ulus ötesi suçlar, uyuşturucu ve kaçakçılık gibi kıtada karşılaşılan güvenlik sorunlarında daha fazla iş birliği amaçlanmıştır. Rusya, Afrika'da altyapı gelişimini ve sanayileşmeyi teşvik ederken taraflar arasında ticareti önemli ölçüde geliştirmeyi ve çeşitlendirmeyi öncelikleri arasına almıştır. Ekonomik, ticari, teknik ve bilimsel iş birliğini geliştirmek amacıyla yeni ortaklık mekanizmalarının kurulması kararlaştırılmıştır (Summit Africa, 2019). İkinci Rusya-Afrika Zirvesi 50 Afrika ülkesinin katılımıyla 2023 yılında Rusya'nın St. Petersburg şehrinde düzenlenmiştir. Zirvede, Soçi Zirvesi'nde yer alan hedefler teyit edilmiş ve Rusya, Afrika ülkelerinin ulusal egemenliklerinin güvenlik boyutlarını güçlendirmek için desteğe hazır olduğunu dile getirmiştir. Zirvede, enerji güvenliğinin sağlanması, temiz enerji kaynaklarına erişim gibi enerji iş birliğine yönelik konular üzerinde durulmuştur (Summit Africa, 2023). İlk zirvede devlet başkanlığı düzeyinde katılımcı sayısı 45 iken ikinci zirvede bu sayı 17'ye düşmüştür. Bunun en önemli sebebi ise Rusya-Ukrayna arasındaki savaş olmuştur (Hitti, 2023). Rusya ayrıca, Afrika'nın ticaret ortakları ile karşılaştırıldığı zaman ticari ilişkilerde oldukça geride kalmıştır (Foreign Policy, 2019).

2002 yılında Hindistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı tarafından Güney Afrika, Tanzanya, Kenya, Mauritius, Nijerya, Gana ve Etiyopya için geçerli olacak "Odak Afrika Programı (Focus Africa Programme)" kabul edilmiştir. Programın temel amacı Hindistan'ın Afrika'ya ihracatını teşvik etmek olmuştur (Bhatia, 2022: 73). İlişkilerin gelişmesi için önemli bir girişim de 2008 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen ilk Hindistan-Afrika Forum Zirvesi'dir. 2008'de Yeni Delhi'de düzenlenen bu zirve, taraflar arasında gelecek yıllarda iş birliği için bir yol haritası oluşturmuş; zirveyle birlikte Hindistan'ın Afrika'ya bağlılığı yenilenmiştir. Zirve sonunda 'Delhi Deklarasyonu' ve 'Hindistan Afrika İşbirliği Çerçevesi' kabul edilmiştir. Bu belgeler ikili, bölgesel ve uluslararası konuları kapsamakta ve iklim değişikliği, BM reformları, uluslararası terörizm ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile ilgili ortak pozisyonlarda iş birliği için anlaşmaya varılacak alanları belirlemektedir (MEA India, 2008).

İkinci Hindistan-Afrika Forumu Zirvesi 2011'de Addis Ababa'da yapılmıştır. Birinci ve ikinci zirve sonunda alınan başlıca kararlar; temiz enerji, tarım, sürdürülebilir kalkınma, gıda işleme, bilgi ve iletişim teknolojisi, yerel yönetim, afet risk yönetimi, uyuşturucu kanunun uygulanması; yüksek öğrenim ve araştırma bursları, uzmanlık paylaşımı, kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesi ve kıta üzerinde kapasite geliştirme mekanizmalarının oluşturulmasına dair olmuştur (Ray, 2021: 59-60). Düzenlediği zirvelerde

Hindistan, diğer aktörlerden farklı olarak korsanlık, çevre sorunları, doğal afetler ve siber suçlar gibi konuları da ele almıştır (AFAM, 2019). Afrika'da gerçekleştirilen kapasite geliştirme projeleri ve çeşitli kurumlar için yardım bütçesi oluşturulmuş; taraflar arasında geliştirilen eylem planları ile kıta ülkelerinin kapasite geliştirme projelerinin uygulanmasına odaklanılmıştır (Ray, 2021: 61). 2015 ve 2019 yıllarında Yeni Delhi'de üçüncü ve dördüncü zirveler düzenlenmiştir. İki taraf da karşılıklı olarak gelişmeyi ve büyümeyi amaçladığı için ortaklıklarını güçlendirme çabası içerisinde hareket etmektedir. Bu doğrultuda çeşitli stratejiler benimsenirken Hindistan, 2014-2019 yılları arasında ikili ve çok taraflı anlaşmalar için Afrika'dan yaklaşık 100 lideri ağırlamıştır. Hintli şirketlerin artan yatırımlarıyla 1996-2019 arası dönemde Hindistan, petrol ve gaz, bankacılık, ilaç, tekstil ve madencilik gibi çeşitli sektörlerde yaptığı 64,5 milyar dolar yatırımla Afrika'nın en büyük yatırımcıları arasına girmiştir (Bhatia, 2022: 80-82).

4. TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ VE İŞBİRLİĞİ-ORTAKLIK ZİRVELERİ

Türkiye-Afrika ilişkileri 1990'ların sonuna kadar sınırlı bir gelişim gösterebilmiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde en önemli dış politika ilkesinin 'Batılılaşma' olmasıdır. Batılılaşma ilkesi doğrultusunda hareket eden Türkiye, Afrika kıtasına yeterli ilgi göstermemiştir. Buna rağmen günümüzde Afrika kıtası ile ilişkilerde geline nokta bakıldığında ilişkiler umut verici bir durumdadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2012: 66). Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dış politikasında değişikliklere giden Türkiye, yeni fırsatlar barındıran Afrika kıtasına yönelik daha kapsamlı bir politika geliştirme arayışına girmiştir. Türkiye, 'Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler' stratejisini benimseyerek kıta ülkeleriyle siyasi, ekonomik, kültürel ve insani alanlarda bölgesel, uluslararası, kıtasal ve ikili düzeyde çalışmalar yürütmeye başlamıştır.

4.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

1998 yılında Türkiye tarafından ilan edilen 'Afrika Açılım Eylem Planı' ile birlikte uzun yıllar Türkiye tarafından yeterince ilgi gösterilmeyen Afrika kıtası ile ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Eylem Planı'nın amaçları içerisinde kıta ülkeleriyle üst düzey ziyaretler gerçekleştirmek, kıta ülkelerine ekonomik yardımları arttırmak, uluslararası ve bölgesel kuruluşlar aracılığıyla Afrika ülkeleriyle temasları arttırmak, kıtadaki temsilcilik sayısını arttırmak ve kıta ülkeleriyle ekonomik, bilimsel ve teknik alanlarda ticaret anlaşmaları imzalamak bulunmaktadır (TASAM, 2022: 6). Afrika açılımının tam anlamıyla uygulanması ise 2005 yılı sonrasına kalmıştır. 2005 yılı Türkiye'de 'Afrika Yılı' ilan edilmiş olup bu dönemden sonra Türk dış politikasının coğrafi algısı Sahra-Altı Afrika'ya yönelmiştir. Kıta ülkeleriyle siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve sağlık, eğitim, güvenlik ve insani yardım gibi konularda iş birliğine odaklanması anlayışı yerleşmeye başlamıştır (Oğurlu, 2018).

Türkiye'nin Afrika açılımının arka planına bakıldığında, bazı dış politika alanlarında uluslararası ortamda kıta ülkelerinin desteğini alma amacının da bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin 2009-2010 döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyesi olmasında Afrika devletlerinin desteği oldukça büyüktür (Tepebaş, 2022; Eyrice Tepeciklioğlu, 2012: 78). 2002 yılında Türkiye, kıtaya ilişkilerini geliştirme çabalarının karşılığını almış ve Afrikalı devletler tarafından 'en güçlü dostlar' statüsüne koyulmuştur. 2008 yılında ise AfB tarafından Türkiye 'stratejik ortak' ilan edilmiştir (TASAM, 2022: 7). Afrika açılımının ardından 2005 yılında Türkiye'nin AfB'ye gözlemci üyeliği ve 2008 yılında AfB tarafından stratejik ortaklığının ilan edilmesiyle ilişkiler çok boyutlu bir niteliğe bürünmüştür. Siyasi ilişkiler, yatırımlar, ticari gelişmeler, sosyo-kültürel faaliyetler, kalkınma odaklı projeler, askeri iş birliği, güvenlik gibi pek çok alanda ilerleme kaydedilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, a). Bir yandan da Eylem Planı'nda yer alan Afrika'ya resmî ziyaretlerde bulunulması ve kıtadaki temsilcilik sayısının artırılması hedefine yönelik çalışmalarda mesafe kat edilmeye başlanmıştır. 2002 yılında Afrika kıtasında yalnızca 12 büyükelçiliğimiz bulunurken bu sayı 2022 yılında 44'e yükselmiştir. Afrika ülkeleri de bu gelişme karşısında kayıtsız kalmamış ve 2008 yılında Ankara'da 10 olan Afrikalı büyükelçilik sayısı günümüzde 38'e çıkmıştır. Afrika Ortaklık Politikası'nın önemli bir parçası olan üst düzey ziyaretler doğrultusunda ise örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan, başbakanlığı dönemi de dahil olmak üzere bugüne kadar 31 Afrika ülkesini ziyaret etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, a). Bu ziyaretlere gazeteciler, işadamları ve üst düzey bürokratlar gibi kesimlerin de heyetlerde eşlik ettiği görülmüştür.

Kıta ülkeleriyle her alanda ortaklık ve iş birliği amaçlanan dönemin en önemli gelişmelerinden biri de 2008 yılında Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'nin düzenlenmesi olmuştur. Zirve, Afrika açılımının önemli bir basamağı olurken ilişkilerde yeni bir dönüm noktası oluşturmuştur. 'Ortak Bir Gelecek İçin Dayanışma ve Ortaklık' temasıyla düzenlenen zirveye 50 Afrika ülkesinden katılımında bulunulmuştur (Özkan, 2008: 3). Zirvede hükümetler arası iş birliği, tarım, ticaret, yatırım, sağlık, turizm, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, güvenlik, barış, eğitim gibi alanlarda iş birliği amaçları ortaya koyulmuştur. Zirve sonrasında

‘Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma’ ve ‘Türkiye-Afrika Ortaklığı için İşbirliği Çerçevesi’ adlı belgeler kabul edilmiştir (Aydın, 2014: 10).

2010 yılında ‘Afrika Strateji Belgesi’nin yürürlüğe girmesiyle Türk dış politikasında Afrika açılımı tamamlanmış ve kıta ülkeleriyle ilişkiler ivme kazanmıştır. 2013 yılında Türkiye tarafından kabul edilen ‘Afrika Ortaklık Politikası’ ile ise Türkiye’nin sahip olduğu toplumsal, kültürel ve siyasi tecrübelerin, imkân ve kaynakların Afrika ülkeleri ile paylaşılması amaçlanmıştır. Karşılıklı fayda ve eşit ortaklık ilkelerini benimseyen Türkiye, kıtada barış, istikrar ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasına destek olacağını her platformda dile getirmiştir (Oğurlu, 2018).

2014 yılında Ekvator Ginesi başkenti Malabo’da ‘Sürdürülebilir Kalkınma ve Entegrasyonun Güçlendirilmesi İçin Yeni Bir Ortaklık Modeli’ temasıyla ikinci Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi gerçekleştirilmiştir (Republic of Türkiye Ministry of Trade). Malabo Zirvesi 30 Afrika ülkesinden devlet başkanı veya temsilcilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Ngwa, 2019: 31). Yeni iş birliği alanları arasında kadınların güçlendirilmesi, iklim değişikliği, göç, hayvancılığın desteklenmesi, siber suçlar, uyuşmazlık çözümü ve arabuluculuk konuları dikkat çekmiştir (Özkan & Orakçı, 2021: 21). Ayrıca, 2018 yılında İstanbul’da ‘İkinci Türkiye-Afrika Bakanlar Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı’ düzenlenmiş ve ikili ilişkilerin güçlendirilmesi için karşılıklı çaba devam etmiştir (Daban, 2021: 938).

2021 yılı sonunda İstanbul’da ‘Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık’ temasıyla üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi düzenlenmiştir. Bu kapsamda AfB’nin benimsemiş olduğu ‘Gündem 2063: İstedığımız Afrika’ planına Türkiye tarafından verilen destek de ifade edilmiştir (TASAM, 2022: 7). Zirve, taraflar arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesine fırsat tanırken ikili görüşmelerin de önünü açmış; yatırım ve sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri, eğitim, tarım, sağlık, gençlik ve kadın gelişimi, altyapı geliştirme, barış, güvenlik ve yönetim, iş birliği hedeflenen alanlar olmuştur. Dördüncü Türkiye-Afrika Zirvesi’nin ise 2026 yılında Afrika’da gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (Tepebaş, 2021).

4.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Afrika’ya açılım politikası ile birlikte Türkiye’nin kıta ülkeleriyle ticaret hacmi ve iktisadi ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Eylem Planı’nda; kıta ülkeleriyle ticaret ve bilimsel iş birliği anlaşmalarının imzalanması, kıta ülkelerinin bakanlarının Türkiye’ye davet edilmesi, kıta ülkelerine teknik alanda destek sağlanması için özel fon oluşturulması, bazı Türk bankalarının Afrika’da temsilcilik açması, deniz ve hava ulaşımının geliştirilmesi gibi ekonomi ve ticaret ile alakalı maddeler yer almıştır. Bu doğrultuda taraflar arasında iş konseyleri ve ortak ticaret odaları kurularak Afrika’ya yatırım teşvik edilmiştir (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019: 57). 2022 yılı verilerine göre Türkiye’nin 45 Afrika ülkesinde iş konseylerinin faaliyet gerçekleştirdiği görülmektedir (TASAM, 2022: 8).

Afrika açılımının ekonomik açıdan güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar devam etmiştir. Dış Ticaret Müsteşarlığı, ‘Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi’ni 2003 yılında hazırlamıştır. Taraflar arasında ticaret hacmini arttırmayı amaçlayan stratejinin içerisinde; küçük ve orta ölçekli işletmelerin kıtaya yardım yapması için önünün açılması, Afrika pazarında yer alan Türk mühendislik ve müşavirlik firmalarının sayısının arttırılması, Türkiye’den kıtaya teknoloji transferi yapılması, kıtada yoksulluğun azaltılması amacıyla ekonomik faaliyetlerin ve yatırımların arttırılması gibi maddeler yer almıştır. Bu doğrultuda ‘Karma Ekonomik Komisyon’ ve karar alma mekanizmalarının oluşturulması amaçlanmıştır. Kıta ülkeleriyle serbest ticaret anlaşmaları imzalanmaya başlanmış ve kıta ülkelerinin DTÖ’ye üyelik çabaları desteklenmiştir (Kızılarlan, 2009: 20-21). Afrika açılım politikası doğrultusunda ikili iş konseylerinin yapılmasına da önem verilmiştir. Ayrıca bu ülkelere Türk ürünlerini tanıtmak amacıyla Türk ihraç ürünleri fuarlarına destek vererek ortak yatırımları teşvik etmek amacıyla hareket edilmektedir (Akkanlı, 2011: 90-91).

2008 yılındaki Birinci Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 2008 yılında Türkiye, Afrika Kalkınma Bankası’nın bölge dışı üyesi olmuş ve bu ortaklık ile Afrika kıtasında pek çok sözleşmeye imza atan Türk inşaat şirketlerine finansman sağlanması amaçlanmıştır (Donelli, 2021: 68). 2014 yılında düzenlenen Malabo Zirvesi, Türkiye-Afrika arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmede yine etkili olmuştur. İlan edilen uygulama planında iki taraf arasında dostça ilişkileri ve yatırım ortamını iyileştirmek için toplamda 13 politika önerisi verilmiştir. Bunlar arasında; Türkiye-Afrika iş konseylerinin kurulması, ortak ticaret fuarlarının düzenlenmesi, yeni sanayi bölgeleri kurulması, bankacılık ve finans sektörlerinin geliştirilmesi, kadın girişimciler ve Afrikalı iş adamlarının iş imkanlarının arttırılması bulunmaktadır (Özkan & Orakçı, 2021: 23). Türkiye-Afrika ticaret hacmi 2003 yılında 5,4 milyar dolar iken 2022 yılında 40,7 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye’nin

Afrika'daki yatırımlarının piyasa değeri de artış göstermiştir (Republic of Türkiye Ministry of Trade). Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan ve belirli aralıklarda düzenlenen Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu, Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik imkanlarını Afrikalı iş adamlarına ve bürokratlara tanıtmasına ortam hazırlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b). 2016, 2018 ve 2021 yıllarında olmak üzere Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında üç ekonomi ve iş forumu gerçekleştirilmiştir. Bölgesel ekonomik topluluklarla da bu ilişkilerin pekiştirilmesi hedefi doğrultusunda 2018 tarihinde ayrıca 'Türkiye ve Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)' arasında bir ekonomi ve iş forumu düzenlenmiştir (African Union, 2021). 2021 yılındaki üçüncü Türkiye-Afrika zirvesinde dikkat çeken önemli diğer gelişme de Ticaret Bakanlığı ile Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Alanı Genel Sekreterliği arasında imzalanan mutabakat zaptı olmuş (Tepebaş, 2021); mutabakat zaptı 2022 yılında Resmî Gazete'de onaylanmıştır (Resmî Gazete, 2022).

4.3. Askeri İlişkiler ve Güvenlik

Afrika Açılım Eylem Planı'nda askeri ilişkiler de ele alınmış ve 'Askeri İlişkilere Yönelik Önlemler' başlığına yer verilmiştir. Ayrıca, Afrikalı subay ve askeri öğrencilerin Türkiye'de askeri kurumlara davet edilerek Türk uzmanlar tarafından eğitilmesine karar verilmiştir (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019b: 37). Türkiye, kıtada konuşlandırılmış BM barışı koruma misyonlarına da desteğini sürdüreceğini ortaklık politikasında belirtmiş ve kıtada barış ve istikrarın sağlanması amacıyla BM misyonlarına polis gücü ve sivil personel desteği sağlamıştır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019b: 34). Türkiye, Somali'nin başkentinde Somali Milli Ordusu'nun özel komandolarını ve askeri personellerini eğitmek amacıyla TÜRK SOM askeri eğitim merkezini inşa etmiştir (Özkan ve Orakçı, 2021: 19). Bu eğitim merkezi Türkiye'nin yurtdışında bulunan en büyük askeri eğitim tesisi özelliğini taşımakta ve ülkenin güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Çam, 2018). Ayrıca, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sierra Leone, Fildişi Sahili, Güney Sudan, Çad, Mali, Sudan gibi farklı BM barış misyonlarına Türkiye'nin katkı sağladığı görülmüştür (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019b: 34).

Türkiye, çatışmalardan etkilenen bölgelerde insani diplomasi kapsamında arabuluculuk yapmaya ve müzakere ortamı oluşturmaya önem vermektedir. Bunun en önemli örneklerinden biri de Somali için yürütülen arabuluculuk faaliyetleridir. Uluslararası sistemde tanınmayan Somaliland ile Somali arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için Türkiye tarafından düzenlenen 'İstanbul 1' ve 'İstanbul 2' konferansları bu kapsamda dikkat çekicidir (Saferworld, 2015). Türkiye'nin Afrika'ya aktif bir şekilde katkı sağladığı diğer bir alan ise Akdeniz, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nde deniz güvenliğinin sağlanması olmuştur. Korsanlığa karşı mücadele etmek amacıyla Türk donanması tarafından Somali kıyılarına fırkateyn gönderilmiştir. 2007 yılından beri savunma alanında pek çok Afrika ülkesi ile ikili anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca 25'ten fazla Afrika ülkesi ile güvenlik alanında iş birliği projeleri yürütülmüştür (Donelli, 2021: 108).

Arap Baharı sonrasında Kuzey Afrika ülkelerinde meydana gelen güvenlik sorunları ve siyasi sorunlar Türkiye-Kuzey Afrika ilişkilerini de etkilemiştir. 2011 yılı öncesinde Türkiye, Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerini şekillendirmede daha çok ekonomik ve siyasi iş birliğine önem verirken, 2011 sonrası dönemde bu stratejisini güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek şeklinde değiştirmiştir. Bu durum Türkiye'nin bazı kıta ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir (Sıradağ, 2016: 442). Malabo Deklarasyonu'nda güvenlik konusu da ele alınmış ve Afrika'da yer alan AfB Barış Destek Operasyonları, APSA ve AfB Barışı Koruma Operasyonları için Türkiye'den destek istenmiştir. Bunun yanı sıra terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç, dolandırıcılık, insan kaçakçılığı, uluslararası organize suçlar ve siber suçlarla mücadelede Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında ortak mekanizmalar aracılığıyla iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı şekilde savunma sanayiinde, askeri alanda, deniz güvenliğinde, biyolojik, radyolojik ve kimyasal faaliyetlerde iş birliği yapılması anlayışı önem kazanmıştır (Özkan & Orakçı, 2021: 23). Son yıllarda savunma sanayiinde gelişim gösteren Türkiye'nin Afrika ülkelerine insansız hava araçları ve drone satışlarıyla da güvenlik ve askeri iş birliği olanaklarını arttırdığı görülmüştür. 2021 yılında 13 milyar dolar olan satış miktarının 2026 yılında 18 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir (Independent Türkçe, 2023b; Kılıç, 2022). 2021 yılında İstanbul'da düzenlenen 15. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'na çok fazla Afrikalı bakanın katılması da kıta ülkelerinin Türk savunma sanayii ürünlerine ilgisinin bir göstergesi olmuştur (TASAM, 2022: 9-10).

4.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler

Türkiye, Afrika kıtasıyla ilişkilerini geliştirirken bazı avantajlara sahiptir. Bunlar arasında Türkiye'nin tarihsel bağlarının yanı sıra kıtada sömürgeci bir geçmişi ve sömürgeci hedeflerinin bulunmaması önemli rol oynamaktadır (Oğurlu, 2018). 2008 yılındaki birinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nde kültür, eğitim, turizm, bilim, spor ve gençlik faaliyetleri, Türkiye-Afrika arasında iş birliği yapılacak temel alanlar arasında

sayılmıştır. Bu doğrultuda üniversiteler ve yönetimler arasında iş birliği, burs programlarının oluşturulması, araştırma merkezleri açılması ve yasa dışı kültürel eser ticaretiyle mücadele edilmesi amacıyla politikalar oluşturulmuştur. Ayrıca, bilişim teknolojileri ve medya değişim programları da iş birliği yapılacak alanlar olarak belirlenmiştir (Özkan ve Orakçı, 2023). 2005 yılından itibaren Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından düzenlenen Türk-Afrika Kongreleri de sosyo-kültürel ilişkilerin gelişiminde rol oynamıştır (TASAM Official Website).

İlişkilerin geliştirilmesinde oldukça etkili olan bir diğer kuruluş ise Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) olarak karşımıza çıkmaktadır. TİKA, kıta ülkelerinde açtığı ofisler vasıtasıyla etkinliğini yaymış; kıtaya yönelik projelerini arttırarak Türk dış politikasındaki Afrika açılımı politikalarını olumlu yönde şekillendirmiştir (TİKA Official Website; Oba, 2011). Afrika politikasında insani yardım, eğitim, kalkınma desteği, kültürel diplomasi gibi unsurlara ağırlık vermeye başlayan Türkiye, kendisini 'insani güç' olarak tanımlamıştır. Eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, altyapı gibi pek çok alanda projeler yürüten TİKA, çalışmalarını yürütürken Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) ve Kızılay gibi yardım kuruluşları ile iş birliği içerisinde hareket etmiştir (Ermağan & Eyrice Tepeciklioğlu, 2021: 15).

Malabo zirvesinde kültür, eğitim ve turizm alanında da yol haritası oluşturulmuş ve Türkiye-Afrika akademik kurumları arasında kültür, turizm, bilim ve teknolojide ortak projeler yürütülmesi, dil eğitiminin geliştirilmesi ve değişim programlarının uygulanması ihtiyacına dikkat çekilmiştir (Özkan ve Orakçı, 2021: 24). Türkiye'nin kıta üzerinde sosyokültürel çalışmaları içerisinde eğitim alanı ön plandadır. Günümüzde Türkiye Maarif Vakfı (TMV) tarafından çok sayıda Afrika ülkesinde yeni açılan veya devralınan okullarda Afrikalı öğrencilerin eğitim faaliyetleri sürdürdüğü görülmüştür. Ayrıca, 1992 yılından itibaren binlerce Afrikalı öğrenciye lisans ve lisansüstü burslar verilerek ülkemizde Afrikalı öğrencilerin eğitim almalarına destek olunmuştur (TASAM, 2022: 10). Afrika Çalışmaları ve Araştırma Uygulama Merkezi (AÇAUM) ve İnönü Üniversitesi Afrika Araştırmaları Merkezi (İNÜAFAM) gibi kıtanın daha yakından tanınmasını sağlayacak araştırma merkezlerinin yanı sıra 'Afrika Çalışmaları' alanında üniversitelerde yürütülen çeşitli lisansüstü programların da kültürel ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlaması öngörülmektedir.

Development Initiatives kuruluşunun hazırladığı Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre Türkiye, 2021 yılında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) oranına göre en çok insani yardım yapan ülke olmuştur (Development Initiatives, 2022: 55). Afrika kıtası da bu yardımların en çok gerçekleştirildiği ülkelerden birisidir (TASAM, 2022: 10). Ayrıca 2021 verilerine göre, Türkiye tarafından 2009 yılından beri AfB bütçesine yıllık 1 milyon dolar değerinde mali katkı sağlanmaktadır (African Union, 2021). Türkiye-Afrika ilişkilerinin günümüzdeki seviyeye gelmesinde insani yardım projelerinin etkisi oldukça büyüktür. TİKA, AFAD ve Kızılay, bu yardımların aracı kurum ve kuruluşlarıdır.

Kıta ülkeleriyle kültürel iş birliğinin geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla faaliyet gösteren diğer bir kurum ise Yunus Emre Enstitüsü (YEE) olmuştur. YEE tarafından kıta üzerinde kültür merkezleri kurulmakta ve Türkiye'nin tanıtılmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir (Ermağan ve Eyrice Tepeciklioğlu, 2021: 16). Kıtaya yönelik geliştirilen politikalarda ayrıca Türk Hava Yolları (THY) uçuşlarının da etkisi oldukça büyüktür. Uçuşlar sayesinde Türkiye-Afrika arasında iş ve ticaret, kültür ve turizm gibi amaçlar doğrultusunda karşılıklı seyahat eden kişi sayısının arttırılması hedeflenmiştir. Son yıllarda Afrika'da Türk film endüstrisi de dikkat çekici bir ilerleme göstermiştir. Film sektörünün kıtada yayılması; Türk yaşam tarzının, kültürünün, yemeklerinin, değerlerinin ve tarihinin öğrenilmesini sağlamıştır (Epansang Mbee, 2022: 53).

Kıtada tüberküloz, sıtma, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların ortadan kaldırılması, yetersiz beslenme ve salgın hastalıkların önlenmesi gibi konularda da iş birliği amaçlanmış ve bu doğrultuda Türkiye tarafından 20'den fazla Afrika ülkesi ile sağlık alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Özkan & Orakçı, 2021: 18). Covid-19 salgınından dolayı iki yıl gecikmeli şekilde gerçekleştirilen üçüncü Türkiye-Afrika Zirvesi'nde tüm dünyayı etkisi altına alan salgın ve salgının küresel düzeyde etkilerine de değinilmiş; Afrika kıtasının aşı yetersizliği gündeme gelmiş ve Covid-19 aşılarının adil dağıtımını sağlamak amacıyla çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir (Özkan & Orakçı, 2023). Bu bağlamda Türkiye tarafından kıtaya gönderilen aşılar, 'aşı diplomasisi' şeklinde yeni bir diplomasi türü olarak da anılmıştır.

5. SONUÇ

Türkiye-Afrika zirveleri, çalışma kapsamında değinilen düzenli zirveler kapsamında değerlendirilebilir. Düzenli zirvelerde diplomasi kanallarıyla tarafların birbirlerini anlaması, sağlıklı bir diyalog mekanizması geliştirmesi, kararlar alması ve alınan kararları uygulamaya geçirmesi için stratejik adımların atılması daha olanaklıdır. Belirli aralıklarla zirve toplantıları düzenlemeye önem veren Türkiye'nin ilişkilerin

sürdürülebilir ve kurumsal bir yapıya kavuşturulmasını amaçladığı anlaşılmaktadır. Türkiye-Afrika zirvelerinin düzenlenme sürelerinde birtakım sapmalar görülsede dahi bu zirvelerin düzenli zirve özelliklerini taşıdığı görülmektedir. 2026 yılında yeni zirvenin düzenlenmesi hedefi de bu değerlendirmeyi desteklemekte; aynı zamanda ilişkilerin geleceğine, sürekliliğine ve öngörülebilirliğine dair kararlılığı ve kurumsal zemini ortaya koymaktadır.

Zirve diplomasisi çerçevesinde Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinin ele alındığı bu çalışmada, küresel aktörlerin Afrika politikaları ve kıtaya yönelik düzenledikleri zirveler göz önünde bulundurularak bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Öncelikle, Türkiye'nin 21. yüzyıl itibarıyla daha belirgin bir şekilde ortaya koyduğu Afrika politikasının temel ilkelerine dair bir çıkarım yapılabilir. Örneğin, küresel aktörlerin kıtaya yönelik politikalarında Çin'in Afrika'da uyguladığı 'iç işlerine karışmama prensibi', Türkiye tarafından da benimsenmektedir. Türkiye'nin Afrika politikasında izlediği genel ilkeler arasında ayrıca, AB'nin demokrasi, insan hakları veya hukukun üstünlüğü gibi belirli değerleri öne süren koşullu bir yaklaşımın bulunmadığı görülmektedir. Bu durum yine 'iç işlerine karışmama' prensibi ile alakalandırılabilir. Ancak kıtanın sorunlarına da kayıtsız kalmayan Türkiye tarafından daha çok vurgulanan anlayış, 'Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler' arayışı olmaktadır. Bu kapsamda, son zirvede daha çok ön plana çıkan güvenlik alanında iş birliği geliştirilmesi çabalarının, kıtada yaşanan özellikle siyasi ve güvenlik odaklı meselelerde iç işlerine karışmama ilkesi ve Afrika'nın kendi sorunlarına kendi çözümlerini geliştirmesi söylemleri ve dengesini gözetken bir boyut taşıdığı söylenebilir. Drone satışları, terörizmle mücadele ve arabuluculuk çalışmaları gibi konular da yine Afrika ülkelerinin iç işlerine karışmaktan ya da askeri odaklı politikalar izlemekten ziyade Türkiye'nin kıta ile güvenlik alanında iş birliği çabaları arasında değerlendirilmektedir. Türkiye bu doğrultuda, kıtadaki devlet inşası ve barış inşası süreçlerine katkı sağlamayı hedeflemekte; bu durum aynı zamanda Türkiye'nin kıtadaki yatırım ve rasyonel çıkarlarının sürdürülebilirliği hedefleriyle örtüşmektedir.

2021 yılında gerçekleştirilen üçüncü Türkiye-Afrika Zirvesi'nde pek çok alanda iş birliği amaçlanırken güvenlik sektörüne de yer verildiği dikkat çekmektedir. İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nde enerji konusu nasıl yeni bir iş birliği alanı olarak ön plana çıkmaya başladıysa, üçüncü zirve kapsamındaki askeri ve güvenlik iş birliği konuları da aynı şekilde ilişkilerde yeni bir çerçeve sunmaktadır. Son zamanlarda taraflar arasındaki ilişkilerde güvenlik sektörünün ön plana çıkması, Türkiye'nin savunma sanayii alanında kat ettiği mesafenin yanı sıra ilişkilerde ihtiyaçlar doğrultusunda hareket edildiğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla sadece belirli veya sınırlı sektörlerde ilişkilerde gelişme kaydedilmesinin hedeflenmediği; ilişkilerin Afrika ülkelerinin ihtiyaçlarına ve Türkiye'deki gelişmelere göre çeşitlendirilebilecek bir dinamizme kavuştuğu görülmektedir. Bu durum, ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın artmasını ve stratejik ortaklığın güçlendirilmesini de beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin Afrika politikası, Çin'in ekonomiyi merkeze alan; ABD'nin güvenlik ve askeri odaklı yaklaşımı ön plana çıkaran veya Rusya'nın askeri iş birliği ve silah ticareti ekseninde dikkat çeken politikalarından daha farklı bir izlenim uyandırmaktadır. Afrika açılımının ilk yıllarında 'insani diplomasi' söylemlerini daha fazla ön plana çıkarmasına rağmen Türkiye, ilerleyen dönemlerde kıta ile ilişkilerini derinleştirerek insani boyuttan ve yardım anlayışından öteye taşımayı başarmıştır. İlişkilerin günümüzde ulaştığı ekonomik, ticari, siyasi, askeri ve sosyo-kültürel boyutlar bu durumu desteklemekte; Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri giderek daha rasyonel bir zeminde sürdürebilir hale gelmektedir. Kıtaya yönelik insani yardım politikalarına halen önem vermesine rağmen Türkiye, çeşitli kurum ve kuruluşların katılımıyla yumuşak güç unsurlarını farklı unsurlarla bütünleştirerek Afrika'da etkili bir şekilde kullanmaya ve ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

İlişkilerdeki rasyonel anlayış, karşılıklı kazanç veya kazan-kazan stratejisi ve söylemleriyle hareket edilmesinde de kendisini göstermektedir. Türkiye'nin birlikte kazanç ve karşılıklı yarar elde edilebilecek bir stratejik ortaklık ortamının koşullarını oluşturma ve olgunlaştırma anlayışı zirvelerde de sıklıkla vurgulanmaktadır. Türkiye-Afrika iş birliği ve ortaklık zirveleri temalarında öne çıkan 'sürdürülebilir kalkınma için yeni ortaklık modeli' veya 'birlikte kalkınma ve refah için güçlendirilmiş ortaklık' gibi ifadeler, kazan-kazan veya karşılıklı kazanç stratejilerinin söylem düzeyinde ifade bulmuş halleridir. Stratejik ortaklığı geliştirecek söylem ve eylemler, ilişkilerin uzun vadeli, köklü ve kapsamlı bir zeminde ilerlemesinde ve Türkiye'nin kıtadaki küresel rekabet ortamında bir alternatif olarak görülmesinde önemli rol oynayacak niteliktedir.

Türkiye, küresel aktörler içerisinde Çin, AB ve Hindistan gibi aktörlerin ardından zirve diplomasisini Afrika ile ilişkilerini geliştirmede önemli bir araç olarak kullanmaya başlayan aktörler arasındadır. Zirveler, bütün bu aktörlerin Afrika politikalarına dair ipuçları vermektedir. Zirve diplomasisi, diğer güçler

tarafından olduğu gibi Türkiye tarafından da bir yumuşak güç unsuru olarak ele alınmaktadır. Afrika'daki küresel rekabet anlayışıyla Türkiye'nin bu zirveleri hem küresel güçler hem de Hindistan gibi yükselen güçler bağlamında dikkatle takip etmesi önemlidir. Zirveler sonrasında diğer aktörlerce oluşturulan eylem planları ile benzer şekilde Türkiye-Afrika zirveleri sonrasında da eylem planları uygulamaya koyulmaktadır. Eylem planları, bir sonraki zirveye dek ara yollar ve strateji haritaları oluşturulmasını sağlamakta; karşılıklı güven inşasına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda eylem planları, bir izleme ve değerlendirme mekanizması yaratarak ilişkilerdeki gelişime açık ve geliştirilmesi gereken alanlara dair fikir vermektedir. Karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmesi, diplomatik temsilcilikler açılması ve ticaret hacminin genişletilmesi gibi adımlar, Türkiye-Afrika zirvelerinde alınan kararların uygulamaya geçirildiğinin somut göstergeleridir.

Zirvelere çok sayıda Afrika ülkesinin katılması kıta ülkelerinin alternatif bir ortak olarak Türkiye ile ilişkilerin gelişmesine istekli olduklarını göstermektedir. 54 ülkenin bulunduğu çok geniş bir kıtada Türkiye'nin varlığı, ikili, bölgesel, kıtasal ve uluslararası iş birliği olanaklarının geliştirilmesine bağlı görünmektedir. Bu durumda bölgesel ekonomik topluluklarla ve AfB ile gerçekleştirilecek iş birliği olanaklarının güçlendirilmesi ve uluslararası alanda Türkiye'nin görünürlüğünün artması önem taşımaktadır. BM'deki reform ihtiyacı ile adil bir uluslararası sistem arayışını her fırsatta yüksek sesle dile getiren Türkiye, bu yönüyle de Afrika ülkeleri nezdinde görünürlüğünü arttırmakta ve ilişkilerdeki iş birliği anlayışını uluslararası arenaya da yansıtmaya gayret göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AFAM. (2018). *Zoraki İlişkilerin Kavşağındaki Ortaklık: Afrika Birliği-Avrupa Birliği*. <https://afam.org.tr/zoraki-iliskilerin-kavsagindaki-ortaklik-afrika-birligi-avrupa-birligi/>
- AFAM. (2019). *Uluslararası Aktörlerin Afrika Zirveleri Nasıl Okunmalı?* <https://afam.org.tr/uluslararasi-aktorlerin-afrika-zirveleri-nasil-okunmalı/>
- African Union. (2012). *The African Peace and Security Architecture (APSA)*. <https://www.peaceau.org/en/topic/the-african-peace-and-security-architecture-apsa>
- African Union. (2021). *Third Africa-Turkey Partnership Summit "Enhanced Partnership for Common Development and Prosperity"*. <https://au.int/en/newsevents/20211216/third-africa-turkey-partnership-summit-enhanced-partnership-common-development>
- Akkanlı, S. (2011). *Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılım Stratejisi: Ekonomik, Kültürel Dinamikleri ile Türkiye'nin Mağrip Bölgesi Politikası*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Arslan, İ. (2018). *Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği*. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 125-142.
- Aşkun, O. B. (2003). *Oyun Kuramının "Kazan Kazan" Paradigması Açısından İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevlerinin İrdelenmesi*. *Öneri Dergisi*, 5(20), 149-155.
- Aydın, H. (2014). *Sosyal İnşacı Değişim: Türkiye ve Afrika İlişkileri*. Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Analiz No: 4.
- Bayram, M. (2021). *Afrika'da Çin'in Zirve Diplomasisi: ÇAİF Örneği*. Neba Ridley Ngwa (Ed.), *Zirve Diplomasisi: Afrika'nın Stratejik Ortaklığında Yeni Bir Yaklaşım* içinde (35-55). Afrika Vakfı Yayınları.
- Bayram, M. (2022). *Çin-Afrika İş Birliği: Tarihsel Arka Plan ve Temel Dinamikler*. Afrika Vakfı Yayınları.
- Berridge, G. R. (2010). *Diplomacy Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- Berridge, G. R. & James, A. (2003). *A Dictionary of Diplomacy*. Palgrave Macmillan.
- Bhatia, R. (2022). *India-Africa Relations: Changing Horizons*. Routledge.
- Bulut, F. (2023, 29 Ocak). *Drone Diplomasisi: İHA kullanımının askeri ve diplomatik etkileri*. *Independent Türkçe*. <https://www.indyuturk.com/node/604681/haber/drone-diplomasisi-i-CC%87ha-kullan%C4%B1m%C4%B1n-askeri-ve-diplomatik-etkileri>

- Çam, Tuğrul. (2018, 2 Ocak). Türk askeri ilk kez 25 yıl önce gittiği Somali’de istikrar için çalışıyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-askeri-ilk-kez-25-yil-once-gittigi-somalide-istikrar-icin-calisiyor/1020333>
- Çınar, Y. (2014). Diplomasinin Doğuşu ve Gelişimi. Arif Behiç Özcan & Yusuf Çınar (Eds.), *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları* içinde (161-195). Hükümdar Yayınları.
- Daban, C. (2021). 21. Yüzyılda Türkiye’nin Afrika Ülkeleri ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 925-944. <https://doi.org/10.11616/asbi.961224>
- Demirtaş, İ. (2019). *2000’li Yıllarda Avrupa Birliği-Afrika Birliği İlişkileri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi.
- Demirtaş, T. (2023). Odak: İkinci Rusya-Afrika Zirvesinin Afrika’ya Yansımaları. SETA. <https://www.setav.org/odak-ikinci-rusya-afrika-zirvesinin-afrikaya-yansimalari/>
- Development Initiative. (2022). Global Humanitarian Assistance Report 2022. https://devinit-prod-static.ams3.cdn.digitaloceanspaces.com/media/documents/GHA2022_Digital_v8_DknWCsU.pdf
- Donelli, F. (2021). *Turkey in Africa: Turkey’s Strategic Involvement in Sub-Saharan Africa*. Bloomsbury Academic.
- Dunn, D. H. (1996). What is Summitry? David H. Dunn (Ed.), *Diplomacy at the Highest Level* içinde (3-22). Palgrave Macmillan.
- Engin-Güder, B. & Pekcan, C. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası ve Çatışma Çözümü Yaklaşımı. *International Journal of Politics and Security*, 2(4), 173-196.
- Engin-Güder, B. & Uygun, A. G. (2019). Afrika Birliği ve Akdeniz: Avrupa Birliği ile “Göç” Ekseninde İşbirliği. Hasret Çomak & Burak Şakir Şeker (Eds.). *Akdeniz Jeopolitiği* içinde (903-910). Nobel.
- Epanşang Mbee, N. V. (2022). *Türkiye-Africa Relations: An Assessment of Cultural Tools of Türkiye’s Projection in the Sub-Saharan Region, Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 4(2), 45-56.
- Ermağan, İ. & Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2021). Türkiye-Afrika İlişkileri: Nasıl ve Nereye? İsmail Ermağan & Elem Eyrice Tepeciklioğlu (Eds.), *Dünya Siyasetinde Afrika 7: Türkiye’nin Afrika Ülkeleri ile İlişkileri: Süreç-Kısıtlar-Olası Çözümler* içinde (1-22). Nobel Yayıncılık.
- Ermağan, İ. & Fidan, G. (2019). Çin’in Afrika Politikası. İsmail Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 1* içinde (49-72). Nobel Yayıncılık.
- European Commission. (2010). *3rd Africa-EU Summit*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_10_604
- European Council. (2014). *EU-Africa Summit, Brussels, 2-3 April 2014*. [https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2014/04/02-03/#:~:text=The%204th%20EU%2DAfrica%20Summit%20took%20place%20in%20Brussels%20on,\)and%20Tripoli%20\(2010](https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2014/04/02-03/#:~:text=The%204th%20EU%2DAfrica%20Summit%20took%20place%20in%20Brussels%20on,)and%20Tripoli%20(2010)
- Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2012). *Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 60-94.
- Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2019a). Amerika Birleşik Devletleri’nin Afrika Politikası. İsmail Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 1* içinde (73-102). Nobel Yayıncılık.
- Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2019b). *Türk Dış Politikasında Afrika: Temel Dinamikler, Fırsatlar ve Engeller*. Nobel Yayıncılık.
- Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2021). Rusya Afrika’ya Geri Mi Döndü? Neba Ridley Ngwa (Ed.), *Zirve Diplomasisi: Afrika’nın Stratejik Ortaklığında Yeni Bir Yaklaşım* içinde (97-119). Afrika Vakfı Yayınları.
- Feinberg, R. (2013). Institutionalized Summitry. Andrew F. Cooper, Jorge Heine & Ramesh Thakur (Eds.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* içinde (303-318). Oxford University Press.
- Fidan, H. & Aras, B. (2010). *The Return of Russia-Africa Relations, Bilig*, 52, 47-68.
- FOCAC Official Website. (t.y.). *Forum on China-Africa Cooperation*. <http://www.focac.org/eng/>

- FOCAC. (2018). *Beijing declaration, action plan adopted at FOCAC summit*. http://focacsummit.mfa.gov.cn/eng/zxyw_1/201809/t20180905_5857071.htm
- Goldstein, E. (1996). *The Origins of Summit Diplomacy*. David H. Dunn (Ed.), *Diplomacy at the Highest Level* (s. 23-37). Palgrave Macmillan.
- Hitti, N. (2023, 8 Ağustos). Rusya-Afrika Zirvesi: Gelecekteki Zorluklar. *Independent Türkçe*. <https://www.indyurk.com/node/653406/d%C3%BCnyadan-sesler/rusya-afrika-zirvesi-gelecekteki-zorluklar>
- İskit, T. (2022). *Diplomasi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kay, S. (2000). *What Is a Strategic Partnership? Problems of Post-Communism*, 47(3), 15-24. <https://doi.org/10.1080/10758216.2000.11655882>
- Kılıç, A. (2022). DW: Türkiye, Afrika'daki savunma diplomasisini derinleştiriyor. *GDH*. <https://gdh.digital/dw-turkiye-afrikadaki-savunma-diplomasisini-derinlestiriyor-44555>
- Kızıllarlan, A. G. (2009). *Economic Relations Between Turkey and African Countries*. TASAM. https://tasam.org/Files/Icerik/File/economic_relations_between_turkey_and_african_countries_6ce316f3-3a36-4f09-9e22-982252428ea2.pdf
- MEA India. (2008). *Annual Report 2008-2009*. <https://mealib.nic.in/?pdf2536?000>
- Ngwa, N. R. (2019). *Turkish-African Relations: An Institutional Approach of Turkish Foreign Policy Towards Africa*, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(2), 23-43.
- Oba, E. (2011). *Türk Diplomasisi ve Afrika*. TASAM. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika
- Oğurlu, E. (2018). *1998-2008 Arası Dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm*. *Avrasya Etüdüleri*, 54(2), 65-94.
- Oliver, D. (2002). *How to Negotiate Effectively*. Kogan Page.
- Ovalı, A. Ş. (2019). *Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak*, *International Journal of Social Inquiry*, 12(1), 155-190.
- Özkan, M. (2008). *Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects*. SETA Policy Brief 22, 1-8.
- Özkan, M. & Orakçı, S. (2023). *Summitry Diplomacy in Turkey-Africa Relations: Statements, (Non-) Accomplishments and Effectiveness*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236516>
- Özkan, M. & Orakçı, S. (2021). *Türkiye-Afrika Zirveleri: Küresel Dönüşüm Zamanlarında Stratejik Bir Ortaklık*. Neba Ridley Ngwa (Ed.), *Zirve Diplomasisi: Afrika'nın Stratejik Ortaklığında Yeni Bir Yaklaşım* içinde (11-33). Afrika Vakfı Yayınları.
- Rana, K. S. (2011). *21. Century Diplomacy: A Practitioner's Guide*. The Continuum International Publishing Group.
- Ray, N. (2021). *Hindistan-Afrika Zirvesi: Ortaklığın Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Neba Ridley Ngwa (Ed.), *Zirve Diplomasisi: Afrika'nın Stratejik Ortaklığında Yeni Bir Yaklaşım* içinde (57-78). Afrika Vakfı Yayınları.
- Republic of Türkiye Ministry of Trade (t.y.). *Bilateral Relations*. <http://tabef.org/bilateral-relations.html>
- Resmî Gazete. (2022). *Milletlerarası Andlaşma*. Sayı: 31954. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220915M1-2.pdf>
- Saferworld. (2015). *Türkiye ve Somali: Yardımların Barışa Hizmet Etmesi*. İstanbul Politikalar Merkezi.
- Sarı, B. (2012). *Amerikan Ulusal Çıkarları ve Afrika*, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 95-119.
- Sıradağ, A. (2016). *Türkiye'nin Afrika Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat & Mustafa Caner (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı* içinde (441-468). SETA Yayınları.
- Summit Africa. (2019). *Declaration of the First Russia-Africa Summit*. https://summitafrica.ru/en/about-summit/declaration/index.php?sphrase_id=31782

- Summit Africa. (2023). Declaration of the Second Russia-Africa Summit. <https://summitafrica.ru/en/about-summit/declaration-2023/>
- Sun, Y. (2021). FOCAC 2021: China's Retrenchment from Africa. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/focac-2021-chinas-retrenchment-from-africa/>
- Sümer, G. (2010). *Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış, Ege Akademik Bakış*, 10(1), 671-698.
- Tamçelik, S. (2017a). Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika Politikası. Hasret Çomak, Caner Sancaktar & Huriye Yıldırım Çınar (Eds.), *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (571-588). Beta Yayınları.
- Tamçelik, S. (2017b). Rusya'nın Afrika Politikası. Hasret Çomak, Caner Sancaktar & Huriye Yıldırım Çınar (Eds.), *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı* içinde (589-604). Beta Yayınları.
- TASAM. (2022). Afrika 2063 Ağı: İstışare Toplantıları (1-2). https://tasam.org/Files/Icerik/File/A63_Rapor_pdf_bd0b6afb-8a86-4f04-9b7a-0255d8e0b027.pdf
- TASAM (t.y.). Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. <https://tasam.org>
- Tepebaş, U. (2007). Kahire'den Lizbon Zirvesi'ne Stratejik Ortaklıktan Siyasal Ortaklığa AB-AfB İlişkileri. TASAM. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/741/kahireden_lizbon_zirvesine_stratejik_ortakliktan_siyasal_ortakliga_avrupa_birligi-_afrika_birligi_iliskileri
- Tepebaş, U. (2021). 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nin Ardından. TASAM. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/67997/3_turkiye_%E2%80%93afrika_ortaklik_zirvesinin_ardindan
- Tepebaş, U. (2022). 6. Avrupa Birliği-Afrika Birliği Zirvesi. TASAM. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/69045/6_avrupa_birligi_%E2%80%93afrika_birligi_zirvesi
- The Economist. (2019, 7 March). Africa is Attracting Ever More Interest From Powers Elsewhere. <https://www.economist.com/briefing/2019/03/07/africa-is-attracting-ever-more-interest-from-powers-elsewhere>
- The White House (2022). U.S. Strategy Toward Sub-Saharan Africa. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/08/U.S.-Strategy-Toward-Sub-Saharan-Africa-FINAL.pdf>
- TİKA Official Website (t.y.). Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. <https://www.tika.gov.tr/tr>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (t.y.). Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi. <https://www.tccb.gov.tr/ozeldosyalar/turkiye-afrika/zirve/>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (a) (t.y.). Türkiye-Afrika İlişkileri. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (b) (t.y.). Afrika Birliği (AfB). <https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye%2DAfrika%20%C4%B0%C5%9FBirli%C4%9Fi%20Zirvesi%202018,%C3%87er%C3%A7evesi%E2%80%9D%20ba%C5%9F%C4%B1k%C4%B1%20belgele r%20kabilmi%C5%9>
- U.S. Department of State. (2022). U.S.-Africa Leaders Summit. <https://www.state.gov/africasummit/>
- United States African Command Official Website. (t.y.). <https://www.africom.mil>
- Versan, R. (1995). *Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 10, 89-96.
- Yılmaz, S. (2022). *Asya-Avrupa Diyaloğu: Zirve Diplomasisi Bağlamında Bir Değerlendirme, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 189-205.